

др Љубинка Шкодрић*
Виши научни сарадник
Институт за савремену историју, Београд
Бојана Фемић**
Архивиста
Државни архив Србије

ГАВРИЛО НИКОЛИЋ ОД СРЕСКОГ ПИСАРА ДО ИНДУСТРИЈАЛЦА

Апстракт: У раду је на основу архивске и мемоарске грађе, као и литературе, представљена биографија Гаврила Гаје Николића, народног посланика и предузетника у области рударства. У раду су анализирани његова каријера у државној служби и активност током мандата народног посланика. У периоду Првог светског рата, осим његовог посланичког рада у избеглиштву, нарочито је размотрена делатност и страдање његове супруге Магдалене, као и његово ангажовање на прикупљању података о страдалим у Топличком устанку непосредно по завршетку рата. Посебна пажња посвећена је активностима Гаврила Николића у области рударства, истраживању потенцијалних рудних налазишта и открићу и експлоатацији рудника Леце.

Кључне речи: Гаврило Николић, срески писар, народни посланик, Самостална радикална странка, Магдалена Николић, Први светски рат, рудник Леце, рударство.

На почетку каријере

Два светска рата, губитак чланова породице, избеглиштво, сиромаштво и богатство, приједи и отпуштања из државне службе, политички успеси и порази – представљају основне смернице помоћу којих можемо посматрати биографију Гаврила Николића, личности мало познате широј јавности, али активне у друштвеним, политичким и привредним збивањима на подручју Србије и лесковачког краја у првој половини 20. века.

Према расположивим подацима, Гаврило Николић је рођен 1878. године у Горњој Трешњевици, на данашњој територији општине Аранђеловац.¹ О раном периоду његовог живота сачувано је мало података. Познато је

* lj.skodric@gmail.com

** bbelcevic@gmail.com

¹ Никола П. Илић, *Рудник Леце. Монографија, Лесковац 1984.*

да је потицао из сиромашне породице са петоро деце и да је око 1890. године похађао нижу гимназију у Београду.² О наредном периоду његовог живота нема расположивих података, да би након што је ангажован у државној служби, уследила бројна постављења и разрешења, углавном на положају писара у различитим надлештвима. Практикант у Управи вароши Београда био је до октобра 1903, када је постављен за среског писара среза Бољевачког, а од 1905. био је срески писар среза Деспотовачког у Моравском округу. Током 1905. оцењен је као „врло добар” по способности и прилежности.³ Премештен је маја 1906. за писара треће класе Управе вароши Београда,⁴ а затим, у новембру исте године, на место писара среза Јабланичког у Лебану. Отпушен је из службе јула 1907. године као срески писар треће класе среза Јабланичког. Николић је тврдио да је отпуштен без икакве кривице, а да је посреди била нека врста обрачуна сведочи и то да је убрзо враћен у службу.⁵ Затим је био постављен у срезу Левачком, да би на предлог министра унутрашњих дела био премештен по потреби службе, јануара 1910. године, за полицијског писара треће класе среза Јабланичког.⁶ Када је јула 1910. унапређен у писара друге класе среза Јабланичког, констатовано је да има пет година и осам месеци службе.⁷ Децембра 1910. постављен је за писара среза Бољевачког у тимочком окружном начелству, да би током 1911. године био отпуштен из државне службе.⁸

Може се претпоставити да су његове честе промене места службе биле условљене и политичким ангажманом пошто је припадао Самосталној радикалној странци. Осим тога, његова служба била је условљена и бурним дешавањима и изазовима времена. Тако је, као полицијски службеник, током 1905. године у два наврата учествовао у потерама за хајдучима у срезу Деспотовачком, што је код њега проузроковало здравствене проблеме са трбушном килом, коју је оперисао исте године у Нишу.⁹ У потери за хајдучима учествовао је и у срезу Јабланичком, када је похваљен у јануару 1909. од стране среског начелника.¹⁰

Напоредо са похвалама, дешавало се и да је пријављиван за несавестан рад. Крајем 1908. године против њега је упућена жалба министру унутрашњих

² Љубинка Шкодрић, „Гаврило Николић”, *Српски биографски речник*, VII, Нови Сад 2018, 422.

³ Државни архив Србије (ДАС), Министарство унутрашњих дела – Полицијно одељење (МУД-П), ф. I/1905 Кондуит листе.

⁴ ДАС, МУД-П, 1905, ф XLIII, р 105/1905.

⁵ ДАС, МУД-П, 1908, ф XXXVI, р 53.

⁶ ДАС, МУД-П, 1910, ф XXXIII, р 1.

⁷ ДАС, МУД-П, 1911, ф XXXIV, р 155.

⁸ ДАС, МУД-П, 1911, ф VII, 51.

⁹ ДАС, МУД-П, 1908, ф XXXVI, р 53.

¹⁰ ДАС, МУД-П, 1909, ф III, р 9.

дела да узима ухапшенике среског начелства и користи их да му обављају кућне послове, као и да се коцка.¹¹ По овој пријави Николић је саслушан током јануара 1909. године, када је негирао наводе оптужбе. Исте године уследила је нова пријава против њега са оптужбом да је нетачно попунио кондуит листу, у којој је навео да је похађао четири разреда гимназије. По том питању он се изјаснио да је 1887–1888. завршио први разред, а током наредне две године други и трећи разред тадашње Треће београдске гимназије, али да је четврти разред понављао и у школској 1891–1892. напустио исти разред. Николић се тим поводом правдао да је одговорио на питање које је гласило шта је учио, а не шта је завршио.¹² Касније је као народни посланик оправдавао овај поступак тиме да је тек од 1906. године ступио на снагу закон који захтева да полицијски писар има завршена четири разреда гимназије, а да је он имао четири разреда гимназије са два неположена испита када је примљен у службу 1903. и да се на њега нису односили нови прописи.

Упркос овим пријавама, његов рад од надлежних органа био је карактерисан као савестан и одговоран, па је питање колико су пријаве биле тенденциозне или можда чак политичког карактера. О томе сведочи и податак да је о његовом повратку у службу у срезу Јабланичком расправљано и у Народној скупштини на састанку током новембра 1910. године. Тада су изнети подаци из писма народног посланика Самосталне радикалне странке Михаила Пејића упућеног априла 1910. Гаврилу Николићу у коме га обавештава да је захваљујући утицају Љубомира Давидовића враћен на дужност. Пејић га је наводно у писму подстицао да ради против среског начелника и делује у циљу спречавања одржавања збора политичких противника.¹³

У Народној скупштини

У Краљевини Србији је после смене династија 1903. године уведен поредак парламентарне демократије, али је напоредо са њим опстајала и традиционална политичка култура.¹⁴ Иако је расцеп започео 1901. године, Самостална радикална странка званично се одвојила од Радикалне странке 1905. године, када је донела свој програм и статут и када је на њено чело дошао Љубомир Стојановић. Ова странка се у периоду до Првог светског рата све више профилисала у правцу европске грађанске левице везујући

¹¹ ДАС, МУД-П, 1909, ф X, р 59.

¹² ДАС, МУД-П, 1909, ф XXVIII, р 91.

¹³ Драгољуб Трајковић, *Љужно Поморавље у гласу својих посланика 1903–1914*, Лесковац 1981, 103.

¹⁴ Дубравка Стојановић, *Србија и демократија 1903–1914. Историјска студија о „златном добу српске демократије”*, Београд 2003, 413.

се за европске културно-цивилизацијске токове и тежећи трансформацији Србије у модерну државу.¹⁵

У периоду пре Првог светског рата у лесковачком крају, поред Гаврила Николића, чланови Самосталне радикалне странке били су: Митар Мићић, Никола Цакић, Михаило Пејић, Милош Ђорђевић, Крста Марковић и Живојин Хаџић.¹⁶ На изборима 1. априла 1912. године, Народна радикална странка освојила је 84 мандата, а све остале странке 82 мандата.¹⁷ Гаврило Николић је као кандидат Самосталне радикалне странке на овим изборима изабран за народног посланика за Јабланички срез. Кандидатуру за народног посланика омогућило му је уверење да је рентијер са капиталом датим под интерес. Чињеница да није поседовао непокретну имовину као порески обвезник била је на самом почетку његовог мандата један од предмета расправе у Народној скупштини и чак је послужила као повод да се предложи његов опозив.¹⁸ Могуће је и да се прави повод за предлог опозива крио и у чињеници да је Николић већ на почетку скупштинског сазива отворио расправу о неправилностима током избора у Врањском округу. Том приликом посебно је истакао проблем досељеника у јабланичком крају и поделу државних шума и утрина као извор политичких злоупотреба, али и богаћења појединаца. За скупштинском говорницом нарочито је напао делатност посланика Народне радикалне странке из овог краја Милутина Драговића,¹⁹ кога је оптуживао да је вршио притисак на изборну вољу уцењивањем становништва доделом земље, али и да се сам лично обогатио

¹⁵ Olga Popović Obradović, *Kakva i kolika država. Oglеди o političkoj i društvenoj istoriji Srbije XIX–XXI veka*, Beograd 2008, 296–7.

¹⁶ Хранислав Ракић, Живан Стојковић, *Избори у Лесковачком крају 1903–1938*, Лесковац 1996, 7.

¹⁷ Чедомил Митриновић и Милош Н. Брашић, *Југословенске народне скупштине и сабори*, Београд 1937, 163.

¹⁸ У дискусији поводом жалбе на избор Милоша Вучинића за народног посланика услед неплаћања пореза Михаило Јовановић Врањски се позива на уверење општине Лебанске у коме се наводи да Гаврило Николић „нема свог непокретног имања у овој општини, нити пак какве порезе”. Обраћајући се опозицији Врањански каже „...ако хоћете да судите правилно, ви треба с места да огласите мандат г. Гаврила Николића за упражњен и да позовете другог на његово место” (*Стенографске белешке Народне скупштине Краљевине Србије*, XII редовни састанак, 29. мај 1912, 10–11).

¹⁹ Милутин Драговић (1881–1945) у периоду од 1908. до 1929. године непрестано је биран за народног посланика Народне радикалне странке у лесковачком крају. Уживао је велико поверење председника странке Николе Пашића. У политичком животу је био више пута оптуживан за различите малверзације, али никада није званично осуђен. Именован је 1932. за сенатора. Страдао је на крају Другог светског рата као припадник равногорског покрета (*Senatori Kraljevine Jugoslavije. Biografski leksikon*, Beograd 2016, 85–86).

малверзацијама са земљиштем.²⁰ Драговић му је узвратио да у лесковачком крају доминира утицај Самосталне радикалне странке и уз то оптужио Николића да је током службе фалсификовао своју кондуит листу и лажно навео да је завршио четири разреда гимназије. Драговић је изнео податак да Николић живи од писања тужби и молби за становништво, али и да је као срески писар инсистирао код једног од челних људи Самосталне радикалне странке – Љубомира Давидовића да га врати у Јабланички срез где је „носио кокарду и пасао сабљу”. Према Драговићевим тврдњама, Николић је фаворизовао код среског начелства становништво које је подржавало Самосталну радикалну странку.²¹ Тежина ових оптужби захтевала је Николићев одговор. Том приликом је он за скупштинском говорницом истакао личну судбину бившег полицијског чиновника коме, док је у служби „и газда и сиромаш чине чапраз-диван, а кад те најуре нико неће ни да те погледа”.²² Посебно је истакао своје лично поштење, као и то да је на основу свог рада и личног угледа код становништва изабран за народног посланика.

Већ на самом почетку посланичког мандата Николић је истакао локалне проблеме са поделом и сечом државних шума и земље. И у каснијем периоду активно је наступао и ангажовао се поводом ових питања. Више пута је расправљао и упућивао интерпелације министрима на ту тему. На седници Народне скупштине 16. јуна 1912. године упутио је интерпелацију министру народне привреде, интересујући се да ли му је познато стање о неумереној и нелегалној сечи шума у Јабланичком срезу, пре свега у појединим областима у којима се према Николићевим тврдњама „сада место богате планине виде само пањеви од исте”. Николић се залагао за образовање комисије која би утврдила стање, оценила штету и предузела мере према починиоцима. Предлагао је покретање кривичне одговорности начелника Јабланичког среза и председника појединих општина.²³ Такође је током јуна 1912. као народни посланик упутио питање министру народне привреде и министру унутрашњих дела, интересујући се за правичност поступка поделе државног земљишта на територији појединих села у Јабланичком срезу.²⁴ Таква пракса се наставила и у каснијем периоду, па је на његова питања о сечи државне шуме министар народне привреде одговарао и током маја 1913. године.²⁵ Осим тога, током јуна 1912. Николић је био активан у Народној скупштини, залажући се за решење више спорних

²⁰ *Стенографске белешке*, VII редовни састанак, 23. мај 1912, 8.

²¹ *Стенографске белешке*, VII редовни састанак, 23. мај 1912, 10.

²² *Стенографске белешке*, VII редовни састанак, 23. мај 1912, 13.

²³ Д. Трајковић, *н. д.*, 36.

²⁴ *Исто*, 36.

²⁵ ДАС, Народна скупштина Краљевине Србије (НС), 1913, ф I, р 5.

питања везаних за живот и безбедност становника Јабланичког среза.²⁶ Тада је учествовао и у скупштинској расправи око ангажовања затворских осуђеника у Нишу у приватним постројењима за прераду кудеље. Иако се заложио за правичне накнаде за њихов рад, Николић је стао и у одбрану рада ових постројења, негирајући изречене тврдње да угрожавају рад домаћих занатлија, већ да доприносе преради домаћих сировина које се затим извозе, што је касније и потврђено током инспекцијске провере.²⁷

У октобру 1913. на састанку Народне скупштине учествовао је у расправи о увођењу мораторијума на дугове, посебно апелујући на заштиту сељаштва, средњих трговаца и радничке класе као групација које су поднеле највеће жртве у балканским ратовима и допринеле да се „осветлао образ Србије”.²⁸

Осим што је био запажен као врста народног трибуна који се залагао за заштиту интереса становништва Јабланичког среза, Николић је био међу потписницима бројних предлога које су подносили народни посланици Самосталне радикалне странке. Био је међу предлагачима Закона о ванредном кредиту од 2.000.000 динара који ће се употребити за набавку људске хране пострадалима од града у окрузима ваљевском, београдском, смедеревском и осталим, Закона за ослобођење од порезе војних обавезника за ратну 1913. годину, Закона о служитељима у Краљевини Србији, Закона о изменама и допунама у закону о пензионом фонду за удовице и децу умрлих чиновника од 21. октобра 1871. године, са изменама и допунама од 27. јануара 1900. год. и 23. фебруара 1907. године, Закона о изменама и допунама у закону грађевинском за варош Београд, Закона о народним школама, Закона о оснивању и употреби капитала земљорадничких задруга.²⁹

Први светски рат

По избијању Првог светског рата, активност Гаврила Николића нарочито је дошла до изражаја у другој ратној години у јабланичком крају. Он је у сарадњи са војним властима од 3. октобра до 8. новембра 1915. године у 15 општина овог краја спровео мобилизацију људства и вучне снаге (коња, волова и кола). Према појединим тврдњама, успели су да за кратко време мобилишу око 500 регрута и 2.000 трећепозиваца, као и преко 3.000

²⁶ Д. Трајковић, *н. д.*, 117.

²⁷ *Исто*, 84–85.

²⁸ *Исто*, 98.

²⁹ *Стенографске белешке*, XXX редовни састанак за 1912, 26. јун 1912, 58, V редовни састанак за 1913, 10. октобар 1913, 139–140; VII редовни састанак за 1913, 10. октобар 1913, 172; VIII редовни састанак за 1913, 11. октобар 1913, 200–201; XVII редовни састанак за 1913, 23. октобар 1913, 365–366; XX редовни састанак за 1913, 30. октобар 1913, 427; LV редовни састанак за 1914, 6. март 1914, 1290.

коња и волова за извлачење болесних и рањених војника и ратне опреме и оружја. Ове снаге, које је Јабланички срез и снабдевао, повлачиле су се линијом Лебане–Медвеђа–Туларе–Приштина–Призрен. У одступним борбама погинуло је око 70 бораца из овог среза.³⁰ Војску је у одступању пратио и велики збег становника у коме се налазио и Гаврило Николић.³¹ Његова супруга Магдалена Николић остала је са троје деце у Лебану. Она је по занимању била стручна учитељица, која је завршила школу милосрдних сестара у Швајцарској, а потицала је из познате трговачке породице Орешковић. У Лебану је организовала болницу у којој је лечила рањенике заједно са другим женама, углавном учитељицама, међу којима су се истицале Радослава Марјановић и Параскева Гардић. Осим тога, оне су радиле на збрињавању цивилних избеглица које су се кретале са војском. У болници су лечиле рањене српске војнике који су се повлачили, али и све друге којима је помоћ била потребна, па и припаднике бугарских трупа, које су убрзо по заузимању Лебана забраниле рад ове болнице.³²

Током 1916. године српска војска и њен државни врх су се опорављали од ратног пораза, губитка територије и напуштања земље. Последице претрпљених страдања с краја 1915. године биле су болне и упечатљиве, а збрињавање цивилних и војних избеглица је било у току. Избеглиштво је произвело низ нових питања које је српска влада морала да реши. Осим питања смештаја, опоравка и реорганизације војних снага, покретало се и питање збрињавања бројних цивилних избеглица, школовања ђака, као и редефинисања односа са савезницима, решавања питања финансирања, али и даљег рада на југословенској идеји и уједињењу.³³ Осим тога, дошло је до разилажења између народних посланика и српске владе, а неспоразуми између њих настали су већ средином јануара приликом евакуације са обала Албаније. Влада је зазирала од новог заседања Народне скупштине, једним делом страхујући и од могућности покретања питања њене одговорности за војни пораз 1915. године и преиспитивања њене дотадашње политике. Народни посланици су се током фебруара окупили у Ници, где су организовали Клуб народних посланика свих политичких странака Народне скупштине. Гаврило Николић је био један од 89 народних посланика који су учествовали на конференцији посланичког клуба у Ници, 11. и 13. фебруара 1916. године, када је усвојен меморандум у коме су упутили

³⁰ Добросав Туровић, „Учешће Јабланичана у Великом рату 1914–1918”, *Лесковачки зборник* 45, 2015, 58.

³¹ Добросав Ж. Туровић, „Јабланички срез у време бугарске окупације (1915–1918) у Великом рату”, *Лесковачки зборник* 56, 2016, 75.

³² Добросав Ж. Туровић, Небојша М. Ивановић, *Лесковац и лесковачки крај 1915–1918*, Лесковац 2006, 37, 281.

³³ Мира Радојевић, Љубодраг Димић, *Србија у Великом рату 1914–1918*, Београд 2014, 193–229.

влади захтев да сазове Народну скупштину.³⁴ Окупљени посланици су том приликом донели једногласну одлуку да Народна скупштина у споразуму са владом што пре отпочне свој рад. На конференцији 13. фебруара прочитан је меморандум о томе и усвојен у присуству 86 народних посланика са одвојеним мишљењем шест народних посланика.

Већ у марту 1916. године Николић је био на мети лица која су достављала министру унутрашњих дела информације о понашању српских народних посланика који су се налазили у Ници. Нарочита пажња била је усмерена на деловање опозиционих народних посланика, а њиховом понашању и личном животу посвећиван је посебан значај. Гаврилу Николићу и још неколицини опозиционих народних посланика приписана је склоност игрању карата и коцкању, због чега је наводно долазило и до физичких обрачуна међу њима, а наводно су се дешавале и крађе, па је Николић према тим тврдњама био и покраден.³⁵

Септембра 1916. на Крфу се састала Народна скупштина која је на основу указа од 29. јула 1916. позвана да настави рад прекинут окупацијом земље.³⁶ Скупштинско заседање је отпочело под председништвом Андре Николића, уз учешће 108 народних посланика, од укупно 123, колико их се нашло у изгнанству. Током скупштинског заседања председник владе Никола Пашић је поднео експозе о спољној политици владе, а дебата о спољној политици вођена је на седам тајних седница. Народна скупштина је завршила заседање током октобра 1916. године. Иако су били подељени на више група и струја, већина народних посланика је усвојила владин експозе о спољној политици.³⁷ У заседању Народне скупштине на Крфу учествовао је и Гаврило Николић.³⁸

Убрзо ће наступити тешки тренуци за Николићеву породицу која се налазила у окупираној Србији. Најпре је у јануару 1917. године страдао несрећним случајем његов син Боривоје. У то време, заједно са Параскевом

³⁴ Записници Конференције клуба народних посланика свих политичких странака Српске народне скупштине одржане 11. и 13. фебруара 1916. године у Ници. Меморандум посланичког клуба упућен краљевској влади, Ница 1916: <https://velikirat.nb.rs/items/show/1034>, приступљено 30. 7. 2022.

³⁵ ДАС, МУД-П, 1916, ф I р 56.

³⁶ Боро Мајданац, *Народна скупштина Србије. Од обичајне установе до савременог парламента 1804–2004*, Београд 2001, 94.

³⁷ *Први светски рат у документима Архива Србије, том 5, 1916 (јул–децембар)*, зборник докумената, приредили Александар Марковић, Љубинка Шкодрић, Београд 2021, 268–269; АС, МИД, ПО, 1916, ф XXII, П/в-2, дос. VII: Председник владе и министар иностраних дела Никола Пашић извештава регента Александра Карађорђевића о изгласавању поверења српској влади у Народној скупштини, 21. септембар 1916.

³⁸ Чедомил Митриновић и Милош Н. Брашић, *Југословенске народне скупштине и сабори*, Београд 1937, 178.

Гардић, његова супруга Магдалена је сарађивала са устаницима у Јабланици и Топлици. Оне су радиле на набавци лекова, хране и оружја, а Магдалена је већ на самом почетку окупације успоставила и обавештајну сарадњу са комитама. Од јесени 1916. године повезала се са припадницима комитског покрета у Горњој Јабланици, пре свега са Синадином Јанковићем, Михајлом Арсићем, Димитријем Беговићем, Димитријем Димитријевићем, а затим и са браћом Влаховић и Костом Пећанцем. Осим обавештајне сарадње и достављања материјалне помоћи, пропагирала је делатност комитске организације и по селима лечила болесне. Затим је, по избијању Топличког устанка, када је ослобођено Лебане, у њему поново отворила болницу у којој је лечила устанике.³⁹ Лебане је ослобођено 16. фебруара, а следећег дана у њега је ушао поп Димитрије Димитријевић и у њему одржао збор.⁴⁰ Магдалена Николић је у ослобођеном Лебану свечано дочекала устанике и предала им српску заставу.⁴¹ Њена болница је радила свих дванаест дана током којих је Лебане било у рукама устаника, а у њој су такође лечени и рањени бугарски војници.⁴² Због њене делатности ухапсиле су је 5. марта бугарске власти и са председником лебанске општине спровеле у Лесковац.⁴³ Стрељана је 13. марта 1917. у Араповој долини код Доњег Синковца.⁴⁴

Наводно је Коста Пећанац о делатности Магдалене Николић издао 1939. године уверење да још октобра 1916. ступила у четничку организацију, којој је као образована и писмена жена достављала поуздане и тачне извештаје. Пећанац је уз то сматрао да је стрељана због предаје заставе и да је једна од ретких која је стрељана са пресудом бугарских власти, што је вероватно учињено зато што је реч била о културној жени и супрузи народног посланика.⁴⁵

Вести о страдању Магдалене и Боривоја Николића стигле су и до српских представника у избеглиштву. На седници Народне скупштине 14. фебруара 1918. године група народних посланика коју је предводио Светозар К. Ђорђевић, а у којој се налазио и Гаврило Николић, поднела је интерпелацију председнику Министарског савета и министру иностраних дела Николи Пашићу о Топличком устанку. По њиховом мишљењу, устанак је довео до тога да је „проливена узалудно и бесциљно нова река крви и изгубљен велики број живота не само мушких, већ и женских, јер наши непријатељи

³⁹ *Српкиње у служби отаџбини и народу за време Балканских ратова 1912 и 1913 г. Као и за време светског рата од 1914–1920*, Београд 1933, 23.

⁴⁰ Миливоје Перовић, *Топлички устанак 1917*, Београд 1988, 141.

⁴¹ Д. Туровић, Н. Ивановић, *н. д.*, 37, 282.

⁴² Божица Младеновић, *Жена у Топличком устанку 1917*, Београд 1996, 43.

⁴³ Сретен Динић, *Бугарска зверства у врањском округу, Из Арапове долине код Лесковца*, Београд 1921, 2, 8.

⁴⁴ Б. Младеновић, *н. д.*, 128.

⁴⁵ Д. Туровић, Н. Ивановић, *н. д.*, 286.

нису штедели ни нејач ни женскиње”. Тим поводом они су поставили три питања интересујући се колико је овај догађај познат влади, да ли је она учинила нешто да заштити ово становништво и представи те злочине, као и да ли је пружила моралну и материјалну помоћ пострадалима.⁴⁶ На седници Народне скупштине 12. априла 1918. међу пострадалима у лесковачком крају током Топличког устанка наведени су и Николићева супруга Магдалена и син Боривоје.⁴⁷

Анкетни одбор за извиђај побуне у окрузима: Топличком, Врањском и Нишком 1917. године

Страдање супруге, залагање да се испитају околности избијања Топличког устанка, као и чињеница да је за народног посланика изабран у овом крају, вероватно је имало утицаја да је Гаврило Николић изабран за члана Анкетног одбора за извиђај побуне у окрузима Топличком, Врањском и Нишком 1917. године. Овај одбор од 20 народних посланика Народна скупштина је изабрала 22. децембра 1918. у циљу испитивања околности под којима је дошло до избијања Топличког устанка, утврђивања тока побуне и прикупљања података о жртвама бугарских репресалија након гушења устанка.⁴⁸

Анкетни одбор је конституисан 1. јуна 1919, а Гаврило Николић је изабран за његовог потпредседника.⁴⁹ Током рада, чланови одбора обишли су Топлички, Врањски и Нишки округ. Осим прикупљања изјава учесника и политичких личности, чланови одбора Тодор Станковић, Гаврило Николић и Михаило Срећковић су прегледали документа Врховне команде и Министарства унутрашњих дела.⁵⁰ На седници Одбора 28. новембра уобличени су закључци према којима је основни став чланова одбора био да устанка у тим крајевима не би било да тамо није послат Коста Пећанац са инструкцијама Врховне команде.⁵¹ Чланови одбора су сматрали да је устанак брзо букнуо зато што је Пећанац давао наде да ће српске трупе са југа убрзо доћи, што се поклопило са народним тежњама и покушајима бугарских власти да изврше регрутацију. На основу тога, чланови Анкетног

⁴⁶ Милан Гулић, Александар Лукић, „Рад Анкетног одбора за извиђај побуне у окрузима: топличком, врањском и нишком 1917. године”, *Војноисторијски гласник. Посебно издање, Први светски рат – сто година касније*, 2019, 251 (248–272).

⁴⁷ Љубомир Јовановић, *Побуна у Топлици и Јабланици. Говор у народној скупштини 12. априла 1918.* на Крфу, Београд 1918, 93.

⁴⁸ Детаљније о раду Анкетног одбора: Архив Југославије, Народна скупштина Краљевине Југославије (72), 96–310. М. Гулић, А. Лукић, *н. д.*

⁴⁹ Тодор П. Станковић, *Успомене*, приредила Борислава Лилић, Пирот 1996, 48.

⁵⁰ М. Гулић, А. Лукић, *н. д.*, 259.

⁵¹ Миливоје Перовић, *Топлички устанак 1917*, Београд 1988, 71–72.

одбора су сматрали да је за несрећу коју је доживело становништво у овим крајевима крива Врховна команда која је послала свог изасланика, а да о томе није обавестила Владу.⁵² Са претходним закључцима сложили су се сви чланови Одбора, док пет чланова није подржало пету тачку закључка да је одговорна и Влада због тога што није знала за план и намере Врховне команде и да је као боље упућена у догађаје могла да спречи ову акцију. Чланови Анкетног одбора, који су углавном припадали Демократској странци, укупно њих осам, међу којима је био и Гаврило Николић, изнели су став да Влада по парламентарном принципу сноси одговорност за овај догађај. Све ове групе, а председник Тодор Станковић посебно, као и још два члана Одбора, поднели су своја издвојена мишљења и Анкетни одбор је, услед ових неслагања одлучио да Народној скупштини поднесе два извештаја – одборске већине и одборске мањине.⁵³

Осим тога, Гаврило Николић је самостално поднео извештај председнику Министарског савета о злочинима бугарских окупационих власти у Јабланичком срезу, наводећи да је обишао сва села Јабланичког округа и утврдио случајеве убистава и паљевине, на основу чега је тврдио да су у том срезу бугарске власти попалиле 3.101 дом и усмртиле 682 особе.⁵⁴ Према Николићевим речима, радило се о злочинима „који суровошћу, цинизмом и замашношћу надмашују све што је ико икоме од свих ратујућих, учинио суровог, циничног и страшног”.⁵⁵ На крају извештаја Николић је констатовао да је наведене податке лично прикупио по селима у срезу Јабланичком и да се спискови са именима оштећених и страдалих налазе код полицијских власти овог среза.⁵⁶ О страдању становништва у Јабланичким срезу записао је и да од „целокупног становништва пето лице није остало, које није било батињано”.⁵⁷

У свету рударства

Стварањем југословенске државе и током рада у Анкетном одбору, Гаврилу Николићу је престао мандат народног посланика. Наиме, он се није налазио међу 84 народна посланика Краљевине Србије који су делегирани у Привремено народно представништво нове југословенске државе.

⁵² Момчило Павловић, Божица Младеновић, *Коста Миловановић Пећанац. Биографија*, Београд 2003, 130–131.

⁵³ М. Гулић, А. Лукић, *н. д.*, 267–268.

⁵⁴ Т. Станковић, *н. д.*, 157–160.

⁵⁵ Према: Б. Младеновић, *н. д.*, 83.

⁵⁶ Т. Станковић, *н. д.*, 159.

⁵⁷ Добросав Ж. Туровић, „Страдање становништва села Гајтана у Јабланици 1917. за време Топличког устанака”, 55, *Топлички зборник. Часопис за друштвено-хуманистичке науке* 4, 2019, 51–73.

И поред свега тога, у међуратном периоду Гаврило Николић није напустио политичко деловање, већ је као члан Демократске стране учествовао у политичком животу земље. Међутим, више није биран за народног посланика. Био је у групи од шест бивших народних посланика чланова Самосталне радикалне странке чија су се имена нашао фебруара 1925. на предизборном плакату Демократске странке са позивом становништву и ранијим присталицама да на изборима гласају за ову странку.⁵⁸ О бурном и напетом политичком животу сведочи и то да је *Лесковачки гласник* јула 1929. године донео вест о судском спору два бивша народна посланика. Реч је била о Гаврилу Николићу који је тужио свештеника Василија Поповића из Бојника због клевете и увреде. Наиме, Поповић је током изборне кампање 1927. године, као кандидат Демократске странке, штампао плакат у коме је оптуживао Николића за малверзације и богаћење у извозу и трговини јајима, гускама, овцама и пилићима, као и напуштање сарадње са Демократском странком и приклањање властима. Сведоци у спору били су бројни политичари тога краја и народни посланици. Поповић је спор изгубио, а Николић је упућен на даље парничење у циљу добијања материјалне надокнаде.⁵⁹ Међутим, да је политичка кампања у овом крају била веома бурна, напета и оштра, говори и то да је 1932. године Василије Поповић убијен. Сматрало се да је његово убиство било политички мотивисано и да су наручиоци били браћа Милутин и Милош Драговић.⁶⁰ Упркос ондашњим гласинама да је Николић постао наклоњен политици власти, он је на изборима 1935. био кандидат Удружене опозиције. Ипак, његов углед је био уздрман, о чему сведочи и то да је тада у својој изборној јединици освојио само 748 гласова (6,72%), док су убедљиво победили кандидати са владине листе, који су заједно освојили више од 90% гласова.⁶¹

У периоду по завршетку Првог светског рата град Лесковац као један од индустријских центара југословенске индустрије био је захваћен снажним процесом модернизације. У њему се одвијао снажан развој индустрије, велики промет робе и капитала, били су присутни инвестициони капацитет и снажна грађанска и радничка класа.⁶² Упркос томе, у граду су опстајали и старе друштвене структуре и обрасци понашања, који су нарочито у залеђини града, по селима, остајали готово непромењени и неприкосновени.⁶³ Гаврило Николић се у време ових бурних друштвених промена, вратио у државну

⁵⁸ Народни музеј Лесковац, Фонд Сергија Димитријевића, инв. бр. 30.

⁵⁹ „Један интересантан претрес”, *Лесковачки гласник*, 29. јул 1929, 2.

⁶⁰ *Senatori Kraljevine Jugoslavije. Biografski leksikon*, Београд 2016, 84.

⁶¹ Момчило Павловић, Мира Ниношевић, Верољуб Трајковић, *Изборне борбе у лесковачком крају 1919–1939*, књига друга, Лесковац 1998, 261.

⁶² Перица Хаџи-Јованчић, *Европеизација Српског Манчестера 1918–1941*, Београд 2010, 201.

⁶³ *Исто*, 203.

службу током двадесетих година 20. века. До краја 1927. године био је начелник среза Јабланичког, када је пензионисан.⁶⁴

По одласку у пензију Николић је започео обимне послове у испитивању рудног богатства у Јабланичком срезу. У овом крају нађени су остаци рударске активности још из античког и средњовековног периода, а нова испитивања су започета почетком 20. века, да би у међуратном периоду попримила чак и одлике „златне грознице”. Николић је од 1928. руководио истражним радовима у рејону рудника Леце код Медвеђе, као и у атарима села Дренца и Гајтана.⁶⁵ Истовремено су на том терену и друге личности вршиле истраживања, па је чак долазило до спорова и поделе рејона истраживања.⁶⁶ У сваком случају, Николић се показао као најактивнији и постигао до тада највеће успехе у испитивању руда у том подручју. Током истражних радњи он је чак ангажовао по десет радника, а касније и већи број њих, да би их 1931. било чак 40, када се сконцентрисао само на радилиште „Добра срећа”, где је откривена рудна жила олова, цинка, сребра и злата.⁶⁷ Истражни радови и куповина опреме за рудник изискивали су значајне трошкове, тако да је Николић од 1931. продао део концесија у циљу стварања акционарског друштва. У ово друштво капитал је уложио током 1932. и 1933. године низ личности међу којима су били и председник југословенске владе до 4. априла 1932. године генерал Петар Живковић и мајор Александар Мишић, син војводе Живојина Мишића.⁶⁸ Према извештавању Сергија Димитријевића, рудне пробе у селу Леце почеле су у октобру 1932. и оне су неуобичајено брзо дале добре резултате по питању налазишта злата. Већ после годину дана отпочела је изградња инсталација и припрема за отварање рудника „Слишане”. Димитријевић је обишао на овом месту рудно окно „Добра срећа”, у коме су се већ обављали радови. Он је истакао да је рудник „Слишане” највеће рудничко постројење у овом крају и да је у њему у том тренутку (1934. године) запослено 79 радника, док у фабрици за издвајање руде ради 113 радника, као и да фабрика има и своју електричну централу.⁶⁹ Сви ови трошкови превазилазили су могућности акционарског друштва рудника Леце, па је ово друштво са Гаврилом Николићем на челу 4. октобра 1933. удружило свој капитал са

⁶⁴ „Кретање полицијских чиновника”, *Полиција*, 1. новембар 1927, 979.

⁶⁵ Никола П. Илић, *Рудник Леце. Монографија*, Лесковац 1984, 29.

⁶⁶ *Исто*, 30.

⁶⁷ *Исто*, 30–32.

⁶⁸ Петар Јовановић, *Рударство на тлу Србије*, том 1, књига 2, „Рудници у обновљеној Србији 1806–1945”, Београд 2008, 656.

⁶⁹ Сергије Димитријевић „Неискоришћено богатство Јабланице. Минералне воде и рудно благо”, *Недељне новине*, 32, 12. август 1932, 3. *Сергије Димитријевић и „Недељне новине”*, приредио Милан С. Димитријевић, Пожаревац–Београд 2022, 112–117.

немачком фирмом „Humboldt-Deutzmotoren-aktiengesellschaft“. Ова фирма је постала власник 45% акција, док су остатак делили југословенски акционари, од којих је 20% имао Гаврило Николић, који је изабран и за сталног потпредседника одбора удружења. Њихова фирма носила је назив Рудник злата „Слишане“ а. д. и имала је седиште у Београду.⁷⁰ Рудник и фабрика пуштени су у производњу 16. октобра 1937. године, али су до тада акционари имали велике трошкове па су рудник продали британском акционарском друштву „Устипрача а. д.“, са тим да су југословенски акционари и овде задржали део акција. Рудник је прешао у власништво британске фирме „British Pacific – Trust Ltd.“ које је променило назив рудника у „Устипрача а. д. – Рудник Леце“. Априла 1939. за директора рудника постављен је рударски инжењер Бил Хадсон, који ће током Другог светског рата одиграти значајну улогу у савезничким мисијама код покрета отпора на подручју Југославије.⁷¹ На тај начин је експлоатација рудног богатства на подручју рудника Леце једно време постала тачка такмичења немачког и британског капитала, да би рудник на крају 1940. године био продат Француском акционарском друштву Борских рудника.⁷² У том периоду повећала се и вредност акција рудника и износила је 1.000 динара по акцији. Највећи акционар био је Гаврило Николић са 1.422 акције.⁷³

Активности везане за рудник Леце углавном су одвлачиле све Николићеве напоре, иако је он на почетку имао много шири обим рада, па је имао концесију за копове и истражне радове за период од 1927. до 1941. у више села око Крушевца и у Левачком срезу. Такође су концесије имале и његова друга супруга Пандора, као и ћерке Надежда и Јелица за истраживања у Расинском и Левачком срезу. Његова породица је учествовала у друштвеном животу краја, али је била и уплетена у односе рудара и управе рудника. Супруг друге ћерке Јелице Ђорђе Тодић по струци је био ветеринар настањен са породицом у Лебану. Ђерка Надежда била је удата за среског судију Фрању Азиновића који је 1938. године судио учесницима штрајка у руднику Леце, али је спор завршен нагодбом и измирењем.⁷⁴ Гаврило Николић је породици Азиновић 1939. купио кућу у Београду на Црвеном крсту, а пошто се у почетку противио склапању ћеркиног брака са Хрватом, договорили су се да мушко дете из тог брака буде православне вере, а женско католичке.⁷⁵

⁷⁰ Н. Илић, *Рудник Леце*, 42.

⁷¹ Никола Илић, „Бивши директор рудника Леце Хадсон. Први шеф британске војне мисије код четника 1941-1942. године“, *Лесковачки зборник* 54, 2014, 349–352.

⁷² Н. Илић, *Рудник Леце*, 47.

⁷³ *Исто*.

⁷⁴ Никола Илић, „Рудник Леце између два светска рата“, *Лесковачки зборник* 2, 1962, 132.; Никола Илић, „Коста Стаменковић и штрајк рудара у Лецу 1938. године“, *Лесковачки зборник* 24, 1984, 119.

⁷⁵ Данило Бугарски, „Између клавира и бокса“, *Политика*, 20. август 2006: <https://www.politika.rs/sr/clanak/13985/Izmedu-klavira-i-boksa>, приступљено 30. јула 2022.

Други светски рат донео је нове изазове за Гаврила Николића, посебно када је у питању био рудник Леце. После војног слома Краљевине Југославије, током Априлског рата 1941. године и немачке окупације Србије, у руднику Леце уведена је комесарска управа. Рудник је убрзо постао мета напада партизанског покрета услед информација да се у њему могу наћи значајне количине динамита који се потом може искористити за диверзије. Напад се одиграо 8. септембра 1941. и том приликом из рудника је однета значајна количина експлозива и опреме.⁷⁶ Нови напад Јабланичког партизанског одреда уследио је 7. новембра, када је рудник ослобођен. Окупљеним рударима и становништву одржао је говор Ратко Павловић Ћићко. Ради преговора са партизанима у Леце је 13. септембра из Лебана допутовао Гаврило Николић, који им је предао писмо са захтевом да се пусти заробљени немачки војник. Николићу је саопштено да рудник не сме радити, а дозвољено му је да разговара са заробљеним Милошем Драговићем, сенатором и братом сенатора Милутина Драговића.⁷⁷ Николић је затим отпутовао у Лесковац, где је поднео извештај немачкој Крајскомандантури и известио Милутина Драговића о протеклим разговорима.⁷⁸ И немачки војник и Милош Драговић су осуђени убрзо на смрт и стрељани. У збивањима током 1941. рудник је онеспособљен за даљи рад и иако су током окупације улагани напори да се његов рад обнови, до тога у пуним капацитетима није дошло. Рудничко окно је чак током 1944. служило за скривање становништва у случају ратних неприлика. После ослобођења земље, извршена је током 1946. године национализација рудника и основано је ново државно рударско предузеће, а акционари међу којима и Гаврило Николић су остали без својих акција.⁷⁹

Свој буран и динамичан живот Гаврило Николић је окончао у Београду 5. јуна 1951. године.⁸⁰ Сахрану су на Новом гробљу организовале његова супруга Пандора Николић и ћерка Надежда Азиновић. По имену његове прве супруге Магдалене данас се зове једна улица у Лебану, а Гаврило Азиновић (1938–2006), унук Гаврила Николића и син његове ћерке Надежде, био је познати филмски и ТВ продуцент Телевизије Београд, оснивач и директор Међународног фестивала туристичког, еколошког, спортског и кулинарског филма – МЕФЕСТ.

⁷⁶ Н. Илић, *Рудник Леце*, 120.

⁷⁷ Милош Драговић је стрељан 21. новембра 1941. под оптужбом да је сарађивао са Немцима, преговарао са четницима Косте Пећанца и организовао четничке одреде у лесковачком крају, као и да је у Јабланичком срезу заједно са својим братом починио неколико убистава из политичких побуда. *Senatori Kraljevine Jugoslavije. Biografski leksikon*, Beograd 2016, 84.

⁷⁸ Н. Илић, *Рудник Леце*, 133.

⁷⁹ *Исто*, 184.

⁸⁰ *Политика*, 7. јун 1951, 4.

Закључак

Биографија Гаврила Николића може послужити као студија случаја о животу на први поглед невидљивих и неухватљивих појединаца у бурним временима и процесима у првој половини 20. века. Динамика његовог животног пута текла је од сиромашног детета, непотпуног нижег гимназијског школовања, честих промена у државној служби, до политичког ангажмана и приватног предузетништва у области рударства и стицања богатства које му је на крају одузела комунистичка власт.

Мали проценат писменог становништва Краљевине Србије на размеђи 19. и 20. века допринео је томе да су интелигенцијом сматране и особе за завршеном нижом гимназијом. Личност коју проучавамо у овом раду била је на самој тој граници. Прогресивност Николићевих животних погледа може се сагледати и у чињеници да се приклонио Самосталној радикалној странци, а потом Демократској странци, око којих се у то време била окупила српска интелектуална и друштвена елита.

Био је учесник и сведок бурних историјских догађаја, напредовао је кроз различите друштвене слојеве, али се као човек велике енергије није трошио на потврђивањима у јавности, у трци за положајима и признањима. Истицао се, пре свега, бројним друштвеним везама, али и ауторитетом, харизмом, предузимљивошћу и активношћу. Недовољно школован, али отворен, активан и амбициозан, Гаврило Николић је представљао специфичну личност која је својим животним путем у првој половини 20. века указала да су различити животни преокрети и спремност суочавања са њима отварају пут уздизању на друштвеној лествици, али да је било неопходно поседовати и способност да се прихвате губици и падови на њој.

Извори:

Архив Југославије, Народна скупштина Краљевине Југославије
Државни архив Србије (ДАС), Министарство унутрашњих дела –
Полицајно одељење (МУД-П), Народна скупштина Краљевине Србије (НС)
Народни музеј Лесковац, Фонд Сергија Димитријевића

Литература:

Гулић, Милан. Александар Лукић, „Рад Анкетног одбора за извиђај побуне у окрузима: топличком, врањском и нишком 1917. године”, *Војноисторијски гласник. Посебно издање, Први светски рат – сто година касније*, 2019, 248–272.

Димитријевић, Сергије. „Неискоришћено богатство Јабланице. Минералне воде и рудно благо”, *Недељне новине*, 32, 12. август 1932, 3.

Динић, Сретен. *Бугарска зверства у врањском округу, Из Арапове долине код Лесковца*, Београд 1921.

Илић, Никола П. *Рудник Леце. Монографија*, Лесковац 1984.

Илић, Никола. „Коста Стаменковић и штрајк рудара у Лецу 1938. године”, *Лесковачки зборник* 24, 1984, 115–119.

Илић, Никола. „Рудник Леце између два светска рата”, *Лесковачки зборник* 2, 1962, 126–132.

Јовановић, Љубомир. *Побуна у Топлици и Јабланици. Говор у народној скупштини 12. априла 1918.* на Крфу, Београд 1918.

Јовановић, Петар. *Рударство на тлу Србије*, том 1, књига 2, „Рудници у обновљеној Србији 1806–1945”, Београд 2008.

Мајданац, Боро. *Народна скупштина Србије. Од обичајне установе до савременог парламента 1804–2004*, Београд 2001.

Митриновић Чедомил, Милош Н. Брашић. *Југословенске народне скупштине и сабори*, Београд 1937.

Младеновић, Божица. *Жена у Топличком устанку 1917*, Београд 1996.

Павловић, Момчило, Божица Младеновић. *Коста Миловановић Пећанац. Биографија*, Београд 2003.

Павловић, Момчило, Мира Ниношевић. Верољуб Трајковић, *Изборне борбе у лесковачком крају 1919–1939*, књига друга, Лесковац 1998.

Перовић, Миливоје. *Топлички устанак 1917*, Београд 1988.

Роровић Обрадовић, Олга. *Каква и колика држава. Огледи о политичкој и друштвеној историји Србије XIX–XXI века*, Београд 2008.

Први светски рат у документима Архива Србије, том 5, 1916 (јул–децембар), зборник докумената, приредили Марковић, Александар, др Љубинка Шкодрић, Београд 2021.

Радојевић, Мира, Љубодраг Димић. *Србија у Великом рату 1914–1918*, Београд 2014.

Ракић, Хранислав, Живан Стојковић. *Избори у Лесковачком крају 1903–1938*, Лесковац 1996.

Senatori Kraljevine Jugoslavije. Biografski leksikon, Београд 2016.

Сергије Димитријевић и „Недељне новине”, приредио Милан С. Димитријевић, Пожаревац–Београд 2022.

Српкиње у служби отаџбини и народу за време Балканских ратова 1912 и 1913 г. Као и за време светског рата од 1914–1920, Београд 1933.

Станковић, Тодор П. *Успомене*, приредила Борислава Лилић, Пирот 1996.

Стојановић, Дубравка. *Србија и демократија 1903–1914. Историјска студија о „златном добу српске демократије”*, Београд 2003.

Трајковић, Драгољуб. *Јужно Поморавље у гласу својих посланика 1903–1914*, Лесковац 1981.

Туровић, Добросав Ж, Небојша М. Ивановић. *Лесковац и лесковачки крај 1915–1918*, Лесковац 2006.

Туровић, Добросав Ж. „Јабланички срез у време бугарске окупације (1915–1918) у Великом рату” *Лесковачки зборник* 56, 2016, 71–92.

Туровић, Добросав Ж. „Страдање становништва села Гајтана у Јабланици 1917. за време Топличког устанака”, 55, *Топлички зборник. Часопис за друштвено-хуманистичке науке* 4, 2019, 51–73.

Туровић, Добросав. „Учешће Јабланичана у Великом рату 1914–1918”, *Лесковачки зборник* 45, 2015, 51–74.

Хаџи-Јованчић, Перица. *Европеизација Српског Манчестера 1918–1941*, Београд 2010.

Шкодрић, Љубинка. „Гаврило Николић”, *Српски биографски речник*, VII, Нови Сад 2018, 422.

Summary

Ljubinka Škodrić, Bojana Femić

GAVRILO NIKOLIĆ - FROM CIVIL SERVANT TO INDUSTRIALIST

Life journey of Gavriilo Nikolić has been filled with miscellaneous ups and downs some of which were caused by the turbulent period he lived in, and some by his dynamic personality and personal drive and initiative. Childhood spent in poverty, not completed high school education in Belgrade, various jobs at government along with all the transfers, dismissals, complaints, and commendation were some of the milestones in his rich career. Despite all the difficulties, Gavriilo Nikolić managed to gain recognition in a political party that gathered the intellectual and social elite. He managed to gain recognition in the National Assembly as well, above all due to his strong advocacy in serving the interests of the constituents.

Over the period of the First and the Second World War and despite all his efforts, he suffered misfortunes and losses both of the closest family members and his personal wealth. His wife Magdalena Nikolić was shot to death for taking active part in Toplica uprising. This brought her the reputation of being a courageous patriot who acted in a most humane way, which further motivated Nikolić acting as a member of the Survey Committee of the National Assembly to investigate circumstances that led to the uprising, as well as its course and consequences. His career as an entrepreneur was at its peak in between wars when he managed to establish himself as a capable and inventive explorer in the field of mining. He is the most responsible for mine Lece discovery and development. Nevertheless, social changes that happened after the Second World War led to the loss of his personal wealth. He spent his final years living secluded life reconciling with everything that was brought upon him.